

Наталія Балдич,

*кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри економічної теорії
та історії економіки НАДУ*

Фінансовий сектор у структурі внутрішнього ринку України: проблеми та завдання державного регулювання

Стаття присвячена визначенню меж та місця фінансового сектору в структурі внутрішнього ринку України. Проведено порівняння частки фінансового сектору у виробництві валової доданої вартості та виявлено актуальні напрями державного регулювання фінансового сектору для забезпечення ефективного розвитку внутрішнього ринку. *Ключові слова:* валова додана вартість, внутрішній ринок, державне регулювання фінансового сектору, фінансовий сектор.

This article is devoted to the identifying of frames and place of financial sector in the structure of Ukrainian internal market. It is conducted the comparison of financial sector's share in the production of Gross Value Added. The actual directions of public regulation of financial sector in order to provide the effective internal market development are found. *Key words:* Gross Value Added, internal market, public regulation of financial sector, financial sector.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Місткість, структура та стійкість внутрішнього ринку розглядаються як одні з найважливіших індикаторів розвитку економіки будь-якої країни. Під внутрішнім ринком розуміється "система соціально-економічних відносин і сукупність інституцій у сфері товарного обігу, які опосередковують взаємовідносини між виробниками-продавцями і споживачами-покупцями на внутрішній території країни" [4, с. 7]. Розвинутий внутрішній ринок виконує важливу функцію амортизації негативних зовнішніх шоків і дає змогу згладжувати циклічність економічного розвитку. Вузькість вітчизняного внутрішнього ринку та проблеми в його функціонуванні багато в чому зумовили глибину економічного

спаду у 2009 р. Відповідно, перспективи виходу з нинішньої фінансово-економічної кризи та забезпечення сталого економічного зростання, навіть за умов періодичних коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури, пов'язуються, насамперед, із розширенням внутрішнього ринку, збалансуванням попиту і пропозиції товарів та послуг за обсягом і структурою.

Важливою складовою внутрішнього ринку виступає фінансовий сектор, що виконує функції обслуговування обігу товарів та послуг, організації грошових розрахунків між суб'єктами господарювання, продавцями і покупцями, задоволення потреб виробників та споживачів у позикових коштах, забезпечення ліквідності реальних активів тощо. Таким чином, необхідність підвищення ефективності роботи фінансових інституцій, удосконалення фінансової інфраструктури потрібно розглядати також і в контексті реалізації державних програм стимулювання розвитку внутрішнього ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше питань. У наукових публікаціях, присвячених дослідженню проблем функціонування внутрішнього ринку України, наголошується на його важливій ролі в забезпеченні економічного зростання як інструменту зміцнення конкурентоспроможності національної економіки [1; 2; 4]. У цих та інших роботах акцентується на необхідності збалансованого розвитку окремих складових внутрішнього ринку. Однак розгляд фінансового сектору переважно обмежується аналізом його взаємодії з реальним сектором економіки, якості фінансового посередництва в налагодженні й підтримці фінансово-господарських зв'язків, взаємодії із зовнішніми ринками тощо. Практично одностайною є негативна оцінка діяльності фінансових посередників у розбалансуванні структури внутрішнього ринку, збільшенні його вразливості до зовнішніх шоків. Так, на думку О.Л.Даниленко, трансформація комерційними банками зовнішніх позик у споживчі кредити для придбання товарів імпортного виробництва суттєво обмежує можливості розвитку внутрішньої пропозиції і, відповідно, внутрішнього ринку [2, с. 10]. Разом з тим в аналізованих публікаціях фінансовий сектор характеризується як складова зовнішнього середовища стосовно внутрішнього ринку, тобто певним чином відокремлено від останнього. На наш погляд,

спожиті всередині України послуги фінансових інститутів-резидентів потрібно розглядати як невід'ємну частину внутрішнього ринку товарів і послуг.

Відповідно до цього *мета статті* полягає у визначенні меж та місця фінансового сектору в структурі внутрішнього ринку України, порівнянні його позицій з іншими складовими внутрішнього ринку та виявленні актуальних напрямів державного регулювання фінансового сектору для забезпечення ефективного розвитку внутрішнього ринку.

Вклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах внутрішній ринок має складну конструкцію і характеризується взаємопов'язаністю та взаємною детермінованістю розвитку окремих його сегментів. Взаємодія фінансового сектору з іншими структурними частинами внутрішнього ринку має різновекторну спрямованість. Розширення попиту і пропозиції товарів та нефінансових послуг на внутрішньому ринку зумовлює потребу в здійсненні більших обсягів грошових розрахунків, зростанні споживчого кредитування, біржової торгівлі тощо. Разом з цим якість фінансових послуг, що надаються фінансовими установами, обсяги та ціна кредитних ресурсів для виробників і споживачів впливають на темпи розвитку інших сегментів внутрішнього ринку.

Процеси, що відбувались в економіці України наприкінці 2008 у 2009 р., підтверджують взаємопов'язаність розвитку сегментів внутрішнього ринку: криза фінансово-кредитної системи спровокувала загальний спад виробництва, порушення грошових взаєморозрахунків покупців і продавців, інфляційне зростання цін, розширення тіньового обороту і т.ін. За таких умов надзвичайно важливим є дотримання оптимальних пропорцій у структурі внутрішнього ринку, забезпечення синхронності розвитку його окремих складових, недопущення фінансового "перегріву", надмірного розширення спекулятивних фінансових операцій, виникнення фінансових "бульбашок" тощо. Фінансові активи повинні мати своє особливе забезпечення продуктивним капіталом [3, с. 20], який формується в інших галузях національної економіки. Відповідно, обсяг та динаміка фінансового сектору мають тісно корелюватись із тенденціями розвитку інших сегментів внутрішнього ринку.

Визначаючи межі фінансового сектору (або сектору фінансових корпорацій) у структурі внутрішнього ринку, зазначимо, що відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України та міжнародних стандартів він є одним з п'яти інституційних секторів економіки і включає фінансові корпорації (установи), що спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності. Фінансова корпорація (установа) - це юридична особа, яка відповідно до законодавства надає одну чи кілька фінансових послуг та внесена до відповідного реєстру в порядку, встановленому законодавством. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг [9].

Відокремлення фінансових корпорацій (установ) в окремий інституційний сектор економіки зумовлено тим, що вони мають схожі інтереси, функції та джерела фінансування, що зумовлює їх подібну економічну поведінку [5] та відрізняє від інших економічних суб'єктів. Специфіка економічної поведінки фінансових корпорацій (установ) полягає у здійсненні ними фінансового посередництва та наданні інших, пов'язаних із цим, фінансових послуг на комерційній основі. Крім того, інституційні одиниці, що включаються до фінансового сектору, мають властиві тільки їм джерела ресурсів, які утворюються за рахунок прийнятих зобов'язань, отриманих процентів, страхових премій, комісійних тощо. У світовій практиці центральний (національний) банк розглядається як фінансова корпорація, коли він є незалежним від уряду у фінансовому відношенні (в іншому випадку він вважається одиницею сектору загального державного управління). Національний банк України відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки включається до сектору фінансових корпорацій.

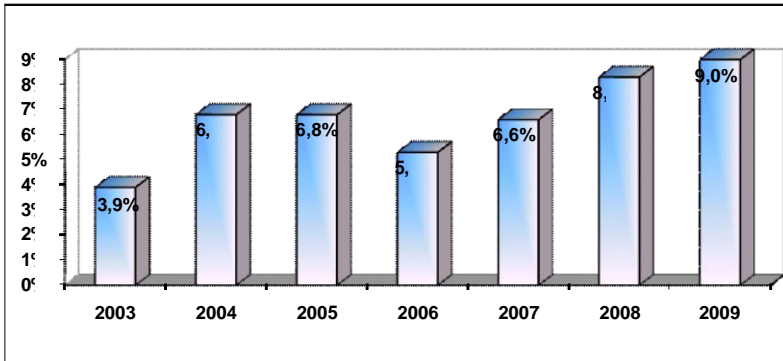
При визначенні частки фінансового сектору у ВВП потрібно брати до уваги, що відповідно до методології Системи національних рахунків (далі - СНР) ВВП за виробничим методом розраховується як сума валової доданої вартості (далі - ВДВ) за інституційними секторами економіки та видами економічної діяльності (як різниця між валовим випуском і проміжним

споживанням), зменшена на величину непрямо вимірюваних послуг фінансового посередництва та збільшена на величину чистих податків на продукти. При цьому вартість непрямо вимірюваних фінансових послуг розраховується як різниця між доходами від власності, одержаними фінансовими посередниками (за винятком чистого доходу, одержаного від інвестування їх власних коштів), і відсотками, сплаченими їх кредиторам [5].

Непрямо вимірювані фінансові послуги являють собою акумулювання фінансовими посередниками тимчасово вільних грошових коштів одних економічних суб'єктів і надання їх у користування іншим суб'єктам. Відповідно до принципу уникнення подвійного рахунку при розрахунку ВВП у Системі національних рахунків такі послуги мали б бути включені в проміжне споживання інших секторів, які фактично споживають ці послуги. Однак у більшості випадків необхідна для такого розрахунку інформація відсутня. Фактично ВДВ інших секторів економіки насправді є меншою, ніж це відображено у відповідних таблицях СНР.

Тому для відображення використання непрямо вимірюваних послуг фінансового посередництва у таблицях рахунку інституційних секторів економіки СНР введено умовний сектор, що розглядається як умовний споживач таких фінансових послуг, а його випуск приймається рівним нулю. На підставі цього для розрахунку ВДВ сектору фінансових корпорацій (установ) дані щодо вартості фінансових послуг зазначеного умовного сектору не потрібно брати до уваги, оскільки вони відображені у валовому випуску фінансових посередників.

Крім вартості непрямо вимірюваних фінансових послуг, валовий випуск фінансового сектору включає також вартість інших фінансових послуг (розрахунково-касове обслуговування, операції з цінними паперами, лізингові операції, депозитарні послуги, консультаційні послуги та ін.), що складається з комісійних доходів та частини інших банківських операційних доходів [5]. З урахуванням зазначеного на рисунку представлено динаміку частки фінансового сектору у ВДВ України.

Частка сектору фінансових корпорацій (установ) у ВДВ України у 2003-2009 рр., % (розраховано за [10])

На рисунку чітко простежується зростання частки сектору фінансових корпорацій (установ) у ВДВ України починаючи з 2006 р. Потрібно відзначити, що в кризовому 2009 р., незважаючи на зниження фізичного обсягу ВДВ сектору фінансових корпорацій (у постійних цінах 2007 р.), його частка зросла на фоні значно глибшого спаду виробництва ВДВ за іншими видами економічної діяльності, у першу чергу будівництва - на 45,9%, переробної промисловості - на 26,6%. Разом з тим обсяг непрямо вимірюваних фінансових послуг у 2009 р. зріс на 14,4% порівняно із 2008 р. [10]. На підставі цього можна зробити висновок, що в 2009 р. відбулись суттєві зміни в структурі доходів фінансового сектору, зокрема значно зросла питома вага доходів від фінансового посередництва і зменшилась частка інших доходів.

На наш погляд, висока частка фінансового сектору у ВДВ України є свідченням суттєвих диспропорцій у розподілі виробленого продукту між інституційними секторами економіки. Порівнюючи позиції України з іншими країнами за цим показником, відзначимо, що у 2008 р. у країнах Єврозони в цілому він становив 4,8% [12], у Російській Федерації - 4,7% [6], у Словенії - 4,3% [11].

Акумулюючи високу частку ВДВ, фінансовий сектор України, однак, не задовольняє повною мірою попит на відповідні послуги. Про це свідчить, зокрема, динаміка зовнішньої торгівлі України послугами. На відміну від загалом позитивного сальдо торгівлі послугами, сумарно за позицією

"страхові послуги" та "фінансові послуги" щороку спостерігається зростання негативного сальдо, причому якщо у 2009 р. імпорт послуг загалом знизився порівняно з попереднім роком, то за названими позиціями відбулось зростання імпорту. Цей показник можна оцінювати з двох позицій. З одного боку, він демонструє зв'язок національної економіки із світовим господарством саме через фінансові ринки [7, с. 16]. З другого боку, ці дані також свідчать про вузькість вітчизняного фінансового сектору, дефіцит ліквідності, неспроможність акумулювати внутрішні фінансові ресурси через зростання недовіри до фінансових установ. Основними проблемами у функціонуванні фінансового сектору залишаються непрозорість ціноутворення на послуги, відсутність об'єктивної інформації для прийняття споживачами обґрунтованих рішень, низька відповідальність фінансових посередників перед клієнтами, незахищеність прав інвесторів тощо. Нерозвинутою залишається фінансова інфраструктура.

Сучасна фінансово-економічна криза яскраво свідчить про неспроможність внутрішнього ринку до самоорганізації та підкреслює необхідність трансформації інструментарію його державного регулювання. Враховуючи це, у 2009 р. урядом України було затверджено Державну цільову економічну програму розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року, серед завдань якої у фінансовій сфері визначено, зокрема, активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання в результаті використання ними додаткових джерел інвестування, у тому числі завдяки покращенню діяльності інвестиційних фінансових посередників [8].

Для того щоб фінансовий сектор стимулював розвиток інших сегментів внутрішнього ринку, потрібно забезпечити його ефективну взаємодію з реальним сектором економіки. Об'єктивною потребою є налагодження цивілізованих механізмів конкуренції між інституціями фінансового сектору, що дасть змогу знизити вартість їх послуг, процентні ставки на кредитні ресурси. В умовах різких коливань ліквідності на світовому фінансовому ринку та збільшення валютних ризиків необхідною стає переорієнтація фінансових інституцій на залучення внутрішніх ресурсів, насамперед шляхом капіталізації заощаджень населення. У цьому зв'язку суттєве зниження взаємної довіри між учасниками вітчизняного фінансового ринку

зумовлює пріоритетність завдань держави щодо забезпечення стабільності роботи фінансових інституцій через збільшення регуляторних вимог до їх діяльності, удосконалення контрольно-наглядової роботи. Надзвичайно актуальним залишається посилення контролю за припливом короткострокових іноземних інвестицій у фінансовий сектор, що, як свідчить попередній досвід, не стимулює внутрішнє виробництво, а збільшує вразливість вітчизняної економіки до негативних зовнішніх впливів.

На підставі викладеного у статті зробимо такі *висновки*:

1) фінансовий сектор є одним з інституційних секторів економіки, що відрізняється специфікою економічних інтересів, джерел фінансових ресурсів та економічної поведінки одиниць, які його утворюють;

2) послуги, що надаються фінансовими корпораціями-резидентами на внутрішній території країни, є важливою складовою внутрішнього ринку і необхідними для забезпечення кругообігу ресурсів і продуктів на ньому;

3) в умовах фінансово-економічної кризи відбулись суттєві деформації в структурі внутрішнього ринку України, зокрема неадекватним щодо тенденцій розвитку національної економіки є збільшення обсягів послуг фінансового посередництва у 2009 р.;

4) пріоритетні завдання державного регулювання фінансового сектору полягають у розвитку конкуренції на цьому сегменті ринку, удосконаленні механізмів регулювання діяльності фінансових установ.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі можуть стосуватись порівняння позицій фінансового сектору в структурі національної економіки за показниками зайнятості, продуктивності, інноваційності тощо.

Список використаних джерел

1. Давиденко С. В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / Сергій Васильович Давиденко // Стратег. пріоритети. - 2006. - № 1. - С. 93-101.

2. Даниленко О. Л. Взаємодія внутрішнього та зовнішнього ринків в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 "Економічна теорія та історія економічної думки" / Даниленко О. Л. Харків, 2008. - 20 с.

3. *Евстигнеева Л. П.* Внутренний рынок: макроэкономический аспект / Л. П. Евстигнеева, Р. Н. Евстигнеев // *Обществ. науки и современность*. - 1999. - № 2. - С. 20-33.

4. *Лагутін В. Д.* Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання : монографія / В. Д. Лагутін. - К. : Київ. нац. торг.екон. ун-т, 2008. - 327 с.

5. Методика розрахунку валового внутрішнього продукту виробничим методом і за доходами : Наказ Державного комітету статистики України від 9 груд. 2005 р. № 420. - Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

6. Национальные счета России в 2001 - 2008 годах / Федерал. служба гос. статистики. - Режим доступа : http://www.gks.ru/bgd/regl/b09_15/Main.htm

7. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. - Ч. 2 / А. А. Грищенко, О. Л. Даниленко, В. Д. Лагутін та ін. ; за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. - 273 с.

8. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2009 р. № 828 // *Офіц. вісн. України*. 2009. - № 60. - Ст. 2120.

9. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України : Наказ Державного комітету статистики від 18 квіт. 2005 р. № 96. - Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

10. Статистична інформація. Національні рахунки. Рахунки інституційних секторів економіки України / Державний комітет статистики України. - Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

11. Annual non-financial sector accounts, Slovenia, 2002 - 2008 / Statistical Office of the Republic of Slovenia, December 23, 2009. - Режим доступу : http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?ID=2809

12. Integrated economic and financial accounts by institutional sector / European Central Bank. - Режим доступу : <http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=10000039>